

Káromkodó eleink (2.)

Pihenő

„...teremtőjét illetlen káromlotta, azért káromkodása tanúk által is meg világosítván... az város Piarczán való Deresben ötven kemény pálcza ütésre ítéltetett“ – olvashatjuk az egyik káromkodási perben született ítéletben. S ilyen végzés nem is egy született a XVI–XVIII. században.

A magyar trágár beszéd nyelvi adatai között szép számmal szerepelnek *káromkodások*, ezek közös jellemzője: dühöt kifejező, durva, trágár, vagy a vallásos érzületet sértő kifejezések. Röviden szólva minden olyan kifejezés a káromkodás kategóriájába tartozik, amelyekben vallásos tiszteletben részesülő személyeknek vagy fogalmaknak durva, trágár szavakkal való szidalmazását találjuk meg.

Egy részüket a nyelvi forma és a kommunikatív funkció alapján *káromlásátkok*nak nevezhetjük, lényegük az ördögnek való felajánlás, s ezáltal Isten mindenhatóságának kétségbe vonása: 1596: „Gal kowachnak vittem 12. Apro vasat, hoga az Rejbicz zekeret el keziche, hoga az *eordeogh vigie eo* kegmt Innet” (Kolozsvár), 1675: „az D. nus házamba jóvén engemet igaz iámbor Nemes embert elsőb rutul szidott, vak kutyának eztis mondván: hoga az *ördög* mind apástul tégedet *vitt volna el*” (Kolozsvár), 1794: „... mód nélkül több izben nyelveskedvén... anyossát szidalmazta, boszorkányozta, *ördöggel vitette*, ménkövel ütette” (Zemplén).

Gyakran viszont aképpen káromkodtak az emberek, hogy „dísztő” jelzők kíséretében egymás lelkét emlegették. A *lelkeződések* is az istentagadást valószínűsítették meg, ezért is büntették. 1597: „Sardine be mene be rugwan az aytot monda az uranak Aha Sardy *beste lelek* kwrwa hize(m) meg kaplak egizer (Kolozsvár); 1751: „... azt kérdem tőled, hoga szedtélé füvett meg gyógyításra vagy nem ha nem szedtel ne is szedgyél hoga megh gyógycsd hadel kinlodgyék *kutya volt a lelke*” (Simontornya).

A leggazdagabban adatolható csoportnak a *míveltetések* nevet adhatjuk. Jellemzőjük, hogy bennük a nemi cselekvésre utaló, azt jelentő igék vannak, gyakran – mert a káromkodási pörök jegyzői sokszor nem is merték leírni e szavakat – eufemizált formában: 1585: „Mondanak Az olahok Curwa Az Annya varatoknak *Baszom az Annyat ...*” (Kolozsvár), XVII. sz.: „Meg ne szántsd ördög atta s(alva) v(enia) *b...m a lelkedet* mind magadnak, mind Urad(na)k” (Vác), 1756: „Anna Patáj ibidem degens annorum cir. 30 jurata examinata fassa est Hasonlo köz hirül hallatta hoga a nevezett Segesdi György pénzit el lopta volna, de ugyan csak valamennyi hibával vissza atta, hanem azt nyilván tudja és halotta szájából szám nélkül mihelt megharagudott vala valakire hoga Millingos, Milliom forgós, disznó, lánczos, lobogós, labdás kutya disznó, atta teremtettével káromkodott, rutt atkozódásokat követett, maganak is e fatensnek az mondotta *Ludvércz fétke és azok is baszanak meg*” (Petrikeresztúr), 1754: „... ezen szókra fakadozott volna *mívelné az annyát, lelkét* mind annak aki exegvált, mind pedig annak is, a ki exeqváltatott” (Eger), 1780: „Ördög attázással és *anya míveléssel* szidalmazta vala” (Cegléd). Néhány példa az eufemisztikus formákra: 1749: „Hát el mene innet az a' Tot *bujnék az Annya valagába*” (Szentbenedek), 1753: „Nyikulitza mindgyart szidni s otsmanyitani kezde minden fele rut szokkal mondvan kurvasnak, gyilkosnak, tolvajnak, bestelennek *es küldvén vagy butatván* (Salva venia) *az Annya valagába*” (Abrudfalva), 1774: „Bunnal az *Anyád pítsájába...*” (Bábalma).

A *gyalázkodásokban* becsületsértő, rágalmazó kifejezések találhatók, ezek valamilyen módon sértik a vallásos érzületet. Leggyakoribb formája az *atta-teremtettetés*: az, aki atta-teremtettével káromkodott, a Teremtő mindenhatóságát vonta kétségbe, ti. az így gyalázott személyt az ördög teremtésének és ezáltal hívének nevezte. Mivel pedig a teremtett világ nem teremthet, ha valaki azt mondja a másíknak ördög teremtette, megvalósítja az istentagadást, s úgy büntetik, mint az istenkáromlót: halállal: elevenen nyelve kihúzzattatik és elmeteszetik, oszlopra felszegeztetik és a delikvensnek feje vétetik mint egy kiskunhalasi ítéletben olvashatjuk. Ennek ellenére nagyon sok perből idézhetünk: 1670: „Az captivus J. az magam aruló satoromban indulván engem rut Isten ellen való szitokkal *ördögh teremtettének* ördögh lelkűnek kutya lelkűnek... szidott” (Kolozsvár), 1716: „Kertész Istvánt szidalmazta *ördög adtával teremtettével* mondotta: Házába égetem az ördög atta teremtette Sodomita fiát” (Zemplén), 1750: „enye *diszno teremtette* el menél penig aszt monád, hogy ithon maratz, s meg csalál” (Kál).

Hasonlóan az istenkáromlást valósítják meg az ilyen káromkodások is: 1638: „elsőbenis az aszzony *eb nemzetsegenek* szida Varga Janost” (Marosvásárhely), 1674: „Toth Andrasne... halotta ez Fatens mostoha fja zayabul Anny Vaja ugian a' *kutya szüillöttének* az en mastoha Anjammak, hogy egj Malom kereket megh indithat” (Vác), 1734: „Aztis vallya hogy ezen Nyomorussagai előtt cir. 3 esztendőkkkel fenyegette megh Egetóné az Fatenst, hogy Tyukjai a kertben jártanak ezen Sokkal: Varj *Kutya pitsájabul esett*, megh siratod ezt mig élsz” (Szentés).

Régi káromkodási pörök jegyzői bizonyos kifejezéseket, szerkezeteket azok éktele nélkül káromló jellege miatt nem írták le, hanem az *ese, esesz* (ez és ez) szavakkal helyettesítették írásban a szóban elhangzottakat: 1594: Balassy Gergely így zola: Verd altal eochem az eszett mert mynd egy a bwzy” (Kolozsvár), 1599: „Egy Haydu Balinth nevő zolga kezdy Rut iktelen zokkal zidalmazny zegeny Vramath monduan, keovetheom kegmeteketh, The nagy hasu *ez s e z lilek* kúrua Rhadak Andras” (Marosvásárhely).

(Folytatjuk)

Galgóczi László

Tankönyvek tükrében

Az olvasástanítás rövid története Magyarországon a kezdetektől 1868-ig

A magyar olvasástanítás története valahol a XI. század közepén, a Szent István által alapított társaskáptalani, prépostsági, később székesegyházi iskolákban kezdődött. Itt a még az ókorban kicsírázott latin olvasástanítási módszert alkalmazták, mely a betűket külön-külön, majd a betűk sorát (az alfabetumot), később szavak, rövidebb mondatok olvasását tanította és gyakoroltatta. Az olvasástanulás első szakaszát a mássalhangzók és a hozzáadott magánhangzó együttes kimondása, hangoztatása alkotta. Ez úton sajátították el a betűk (írás kép) nevét, majd azok sorrendjét (elkülönítve a magánhangzókat és a mássalhangzókat). Tankönyv híján, ehhez segédeszközként a Donatus (korabeli elemi latin nyelvtankönyv) elején szereplő alfabetumot használhatták. A diákok az imakönyvek, illetve a Donatus szövegeit magolták.

A XV. században nyomtatott könyvek nyomtatott betűi olvasásának tanítása váltotta fel a kódexbetűk képeinek tanítását. Ekkortól indult annak a módszernek a terjedése, mely